

Tarih Okulu
Sonbahar 2008
Sayı I, 129-136.

Lionel Casson, **Antik Çağda Seyahat**, 320 Sayfa, 4 Harita, 20 Resim, Çeviren: Nalan Özsoy, MB Yayınevi, İstanbul 2008, ISBN-978-975-9191-17-7

Murat Tozan*

Antikçağ'da denizcilik, denizciler ve gündelik hayat ile ilgili çeşitli eserleri bulunan New York Üniversitesi profesörlerinden Lionel Casson, bu kitabında antik dönemde seyahat ve turizm konusunu birçok boyutuyla ele almıştır. Süre olarak İ.Ö. 3000'lerden İ.S. 6. yüzyıla kadar olan geniş bir dönemi kapsayan kitap, üç bölüm ve on dokuz kısımdan oluşmaktadır.

“Yakın Doğu ve Yunanistan” başlıklı birinci bölümde şu beş kısım bulunmaktadır: 1. Başlangıçta: MÖ 3000-1200 (s. 15-35); 2. Başlangıçta: MÖ 1200-500 (s. 36-48); 3. Ufkun Genişlemesi (s. 49-54); 4. Klasik Yunan Döneminde Ticaret ve Yolculuk (MÖ 500-300) (s. 55-82); 5. İlk Yolculuk Yazarı (s. 83-98).

Birinci kısım İ.Ö. III. binyıldan İ.Ö. 1200 yılı civarındaki Deniz Kavimleri göçü ile başlayan Demir Çağlarına kadar Mısır, Mezopotamya ve Girit uygarlıklarında ulaşım ve seyahat konusunu ele almaktadır. Burada ilk olarak bu dönemde hem sudaki hem karadaki taşıma ve ulaşım araçları ile yolların durumundan söz edilir. Ardından yolculuk yapanlar ele alınır. Burada merkezi bir yönetime sahip Mısır'da en çok yolculuk yapanların devlet görevlileri olduğu, Mezopotamya'da ise özel teşebbüsün ön plana çıktığı görülür. Ancak bu seyahatlerin ortak bir ana nedeni olduğu görülmektedir: Ticaret. Fakat tek neden ticaret değildir. Özellikle Mısır'da festival dönemlerinde kutsal yerleri ziyaret etmek önemli bir seyahat nedeniydi. İ.Ö. II. binyılın ortalarında Mısır'da eski anıtsal eserleri görmek için turistik amaçlı

* Arş. Gör. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı.
E-Mail: murat.tozan@ege.edu.tr.

seyahatlerin de yapıldığını görmekteyiz. Gezilen yerlere özgü ürünlerin alınıp dönüşte yakınlarına armağan etme alışkanlığı daha o dönemde başlamıştı.

İkinci kısım İ.Ö. 1200-500 tarihlerini kapsamaktadır. Bu dönemin başları için ilk olarak Homeros'un *Odysseia* adlı eserinde anlatılan yolculuklar incelenir. Bu dönemin yükselen güçleri denizde Fenikeliler, karada ise Asurlular idi. Bu kısımda ele alınan dönemin sonlarına damgasını vuran topluluk ise Persler olmuştur. Tarihin bilinen ilk büyük imparatorluğunu kuran Persler böylesine büyük topraklara hükmedebilmenin yolunun güçlü bir iletişim ağından geçtiğinin farkındaydılar. Bu kısmın sonunda Herodotos'un hayranlıkla söz ettiği birer günlük mesafedeki menzillerden ve bakımlı yollardan oluşan Pers posta sistemine değinilmektedir.

“Ufkun Genişlemesi” başlıklı üçüncü kısımda Yunan Klasik Çağı'nın başlarında bilinen dünyanın sınırları ve o zamanki dünyanın bilinmeyen yerlerine (= *terra incognita*) yapılan seyahatler anlatılmaktadır. Örneğin Herodotos'un bildiği en doğudaki bölge Hindistan'dı. Burası bilgilerinin çoğu da efsanevi ya da kulaktan dolmadır. Dolayısıyla Çin'in onun bilgisi dışında olduğu görülmektedir. Yine de bu dönemin insanı yeni yerler keşfetme arzusu içindeydi. Bu konuda dönemin en ileri topluluğu Fenikeliler'di. Herodotos'un anlattığına göre Mısır Firavunu II. Nekho'ya (İ.Ö. 610-595) bağlı ücretli Fenikeli denizciler Afrika kıtasının etrafını gemiyle dolaşmışlardı. Bundan başka Pers İmparatoru Dareios da adamlarına Basra Körfezi'nden Kızıl Deniz'e uzanan Arabistan Yarımadası'nın etrafının dolaşıldığı bir keşif gezisi yaptırmıştı. Bu keşif gezilerinin yanında Kartacalı Hanno tarafından İ.Ö. 500 yılı dolaylarında otuz bine yakın insanla Afrika'nın batı kıyılarına yapılan başarısız kolonizasyon hareketi de oldukça ilginçtir.

Dördüncü kısım Klasik Yunan döneminde (İ.Ö. 500-300) ticaret ve yolculuk konusunda bilgi sunmaktadır. Bu dönemden itibaren Antik dünyanın ağırlık merkezinin Önasya'dan Ege dünyasına kaymasıyla birlikte ulaşım ve seyahatte temel güzergah Akdeniz olmuştur. Bu kısımda deniz ve kara yolculukları, yolların yapımı, bakımı ve güvenliği, para taşıma, para birimlerinin çeşitliliği ve yolculukta tercih edilen giysiler gibi konulara değinilir. Bu dönemde de yollardaki insanların büyük çoğunluğu tüccarlardı. Sportif ve sanatsal faaliyetlerin bulunduğu dini festivallere katılmak isteyenler, tanrı Asklepios'a adanmış sağlık merkezlerinde şifa arayanlar, kehanet merkezlerine gidenler ve -az da olsa- sadece turistik amaçlı seyahat edenler

yollarda görülebilirdi. Yolcu gittiği yerde bir tanıdığı kalabilirdi. Önemli dinsel merkezlerde ve kentlerde misafirhaneler bulunurdu, bundan başka hanlar ve çeşitli eğlence olanaklarının bulunduğu içkili restoranlar yolcuların uğrak noktalarıydı.

Birinci bölümün son alt başlığı olan beşinci kısım “İlk Yolculuk Yazarı” olarak tanımlanan Herodotos’a ayrılmıştır. Herodotos’un eserini yazmadaki asıl amacı Pers savaşlarını anlatmak olsa da eser Yunanlılar, Persler ve onların komşuları hakkında birçok bilgi sunar. Bu bilgilerin bazılarını çeşitli bölgelere yaptığı gezlerden edindiği tecrübelerle dayanarak aktarır. Bu kısımda Herodotos’un bizzat gezdiği bölgelerin nereleri olduğu, aktardığı bilgilerin doğruluğu-yanlılığı, gezi güzergahı, anlatımındaki kişisel önceliklerine değinilir.

“Roma Döneminde Yolculuk” adlı ikinci bölümde numaralandırılmaları birinci bölümün devamı şeklinde yapılmış şu sekiz kısım bulunmaktadır: 6. Tek Dünya (s. 101-112); 7. Gezginler Grubu (s. 113-122); 8. Tatilde (s. 123-132); 9. Denizde (s. 133-145); 10. Roma Yolları (s. 146-157); 11. Yollarda (s. 158-177); 12. Hanlar ve Restoranlar (s. 178-198); 13. Posta (s. 199-205).

“Tek Dünya” adlı altıncı kısmın başında Büyük İskender’in ardından Doğu Akdeniz’de ortak bir kültürel çevrenin oluşması ile iletişim ve seyahat olanaklarındaki gelişmeler ele alınmıştır. Hellenistik dönemdeki iki kaşife ve seyahatlerine (Pytheas ve Eudoxus) değinildikten sonra Roma’nın kendi içinde bir bütünlüğü olan Hellenistik Doğu’ya Batı Akdeniz’i katmasının ulaşım ve seyahate yaptığı katkı anlatılır. Artık bir gezgin Fırat’tan Britanya’ya kadar tek devletin çatısı altında, korsan ve eşkıya korkusu olmadan, bakımlı yollar üzerinden, tek bir para birimi taşıyarak ve yalnızca iki dil (Yunanca ve Latince) bilerek seyahat edebilirdi. Bilinen dünyanın sınırları da artmıştı Uzakdoğu ve Afrika artık daha iyi biliniyordu.

Yedinci bölümde Roma döneminin “Gezginler Grubu” anlatılır. Bu dönemde Akdeniz’de limandan limana dolaşan, iç bölgelere de giren yine tüccarlar, gemi sahipleri, bankerler ve iş adamlarıydı. Sağlık için seyahat yine ön plandaydı. Bu dönemde sağlık konusunda özellikle üç yer öne çıkıyordu: Epidauros, Kos ve Pergamon’daki *Asklepieion*’lar. Bu dönemde de kehanet merkezleri ve çeşitli festivaller ilgi çekse de asıl ilgi odağı başkent Roma’da imparatorlar tarafından düzenlenen ihtişamlı oyunlar, araba yarışları, gladyatör dövüşleri gibi geniş halk kitlelerine hitap eden gösterilerdir.

“Romalılar seyahat etmek için bir neden daha bulmuştu: Tatile çıkmak, yani deniz kenarı ya da dağlara gitmek üzere şehirden kırsal alanlara yapılan yıllık yolculuklar.” Sekizinci kısmın sonundaki (s. 132) bu ifade bu kısmın içeriğini özetler. Romalı zenginler arasında günümüzde olduğu yazlık villa sahibi olma isteği doğmuştu. Bunun için en sevilen yer ise Napoli Körfezi ve civarıydı.

“Denizde” başlıklı dokuzuncu kısımda tüm Akdeniz çevresindeki büyük limanlar arasındaki gemiler, bu gemilerin çeşitleri ve tanımları, mürettebat, yolcular ve yolculuk şartları esas olarak antik edebi kaynakların bu konularda anlattıklarına dayanılarak anlatılır.

Romalıların en büyük başarılarından birisi sahip oldukları tüm toprakları düzenli bir yol ağı sistemiyle birbirine ve başkent Roma’ya bağlamalarıdır. Onuncu kısmın konusunu da Roma yolları oluşturmaktadır. Bu başlık altında önemli Roma yolları ve güzergahları, yol yapımında kullanılan teknikler ve malzemeler, güzergahların belirlenmesindeki etkenler, köprüler, tüneller ve mil taşları anlatılmaktadır.

On birinci kısım Roma döneminde karada yapılan yolculuklara ayrılmıştır. Kara yolculuğu sırasında bir yolcunun yanında bulundurması gereken eşyalar ve kara taşıtlarının söz edilmesinin ardından Augustus tarafından kurulan *cursus publicus* anlatılmaktadır. *Cursus publicus*, ilk örneği Perslerde görülen devlete ait iletişim ve taşımacılık sistemiydi. Oldukça etkin bir şekilde işleyen bu sistemde sadece haberleşme sağlanmıyor, resmi görevlilerin ulaşımı ve konaklaması da sağlanıyor, ayrıca devlet adına bazı malzemelerin nakliyesi de sağlanıyordu. Bu kısmın sonunda Roma döneminde kara yolculuğunun nasıl bir şey olduğunu gözler önüne sermek için Mısırlı yönetici Theophanes’in, Anadolu entelektüel Aristeides’in ve Romalı şair Horatius’un yaptığı yolculuklardan örnekler verilir.

On ikinci kısım “Hanlar ve Restoranlar” başlığını taşımaktadır. *Cursus publicus*’tan yararlanamayan ve gittiği yerlerde kalacağı bir tanıdığı olmayan bir yolcu hanlarda kalırdı. Yolculuk esnasında geceleme için kullanılan taşra hanlarının ardından daha geniş olanakları bulunan kentlerdeki hanların anlatımına geçilir. Daha eski dönemlerde olduğu gibi Roma döneminde de hancılık mesleğinin esas olarak kadınların elinde olduğu görülmektedir. Kentte barınan bir yolcu için hamamlar, genelevler, sadece yemek veren lokantalar,

müzik ve dansın bulunduğu kumar da oynanabilen eğlence mekanları gibi seçenekler bulunuyordu.

İkinci bölümün son kısmı posta konusuna ayrılmıştır. Antikçağda özel şahıslar için devlet tarafından sağlanan bir posta taşıma sistemi bulunmuyordu. Roma'da *Cursus publicus*'tan sadece devlet görevlileri ya da çok zengin ve nüfuzlu kimseler yararlanabiliyordu. Mektup yazarların büyük çoğunluğu mektuplarını gideceği yöne seyahat eden kişilere vererek ulaştırabiliyordu. Mektup yazım malzemeleri, mühürleme ve ulaşma sürelerinden söz edildikten sonra bölümün son kısmında o dönemde yazılmış çeşitli mektupların içeriklerinden örnekler sunulmaktadır.

Kitabın üçüncü ve son bölümü “Roma Döneminde Turistler ve Turlar” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm de numaralandırılması önceki bölümlerden devam eden altı kısımdan oluşmaktadır: 14. Görülecek Yerler (s.209-216); 15. Müzeler (s. 217-231); 16. Gezi [Yolculuk] Programı (s. 232-240); 17. Çevreyi Dolaşma [Turistik Yerler] (s. 241-269); 18. Antik Dünyanın Baedeker'i (s. 270-276); 19. Kutsal Topraklara (s. 277-304).

Üçüncü bölümün “Görülecek Yerler” adlı ilk başlığı olan on beşinci kısım Roma dönemi insanının neleri görülmeye değer bulduğu konusunu ele almaktadır. Doğal güzelliklerden daha çok, insanın ürettiği eserler ilgi çekiyordu. Birçok tapınağın yanında efsanelere konu olan mekanların, mitolojik kahramanların ve eskiden yaşamış önemli şahsiyetlerden kalanların ve onların mezarlarının, önemli savaşların yapıldığı alanların ve ünlü sanat eserlerinin görülmeye değer bulunduğu görülmektedir.

Müzelerin anlatıldığı on beşinci bölümde Yunan-Roma döneminden çok daha önce Yakındoğu'da başlayan “müzecilik” olarak adlandırılabilir ilk çalışmaların ardından Klasik döneme gelinmektedir. Birçok tapınak yapılan sunular dolayısıyla zengin eser koleksiyonlarına sahipti. Yine tapınaklarda mitolojik kahramanların kalıntıları sergileniyordu. Hellenistik dönem hanedanlarından özellikle Mısır'daki Ptolemaioslar ve Pergamon'daki Attaloslar sanat eseri koleksiyonları oluşturmuşlardı. Roma döneminde ise gerek kamusal yapılar için gerekse kişisel koleksiyonlar için Klasik çağın ünlü sanatçılarına ait eserleri toplamak ya da kopyalarını yaptırmak adeta bir moda haline gelmişti.

On altıncı kısımda Roma dönemindeki gezi rotaları ele alınmaktadır. Bu dönemde eyaletliler başkent Roma'yı görmeye gelirken, Romalılar ise

kendilerinden eski uygarlıkların kalıntılarının bulunduğu Doğu'ya seyahat ediyorlardı. Doğu'ya giden bir Romalının ana güzergahı Yunanistan, Ege Adaları, Anadolu ve Mısır'dı. Bu kısımda sözü edilen bölgeler içindeki gezi rotalarından da söz edilmektedir.

On yedinci kısımda antik dönem turistin gittiği turistik yerdeki yaptıklarından söz edilir. Bu kısmın başında turistlerin gezi saatleri, tur rehberleri, turistlere ilgi çekmek için anlatılan olağanüstü hikayeler, turistler için yapılan yerel gösteriler anlatıldıktan sonra birçok turistin gittiği yerde bir iz bırakma arzusuna geçilir. Bu konuda kalıntıları günümüze kadar gelebilen en önemli örnek Yukarı Mısır'daki Teb kenti yakınlarındaki "Konuşan Memnon Heykeli" idi. Aslında XVIII. Hanedan firavunlarından III. Amenhotep'e (İ.Ö. 1390-1353) ait olan heykel kırılınca sabah saatleri heykelden çeşitli sesler çıkmaya başlamıştı. Yunan-Roma döneminde efsanevi kahraman Memnon'a ait olduğuna inanılan heykel sözü edilen özelliği dolayısıyla turist akınına uğruyordu. Buradan günümüze kalan kanıtlar dönemin turistlerinin heykelin kaidesine, ayaklarına ve yakınındaki Krallar Vadisi'nde bulunan, Memnon'un mezarı olduğuna inanılan yeraltı mezarına ve diğer mezarlara yazdıkları *graffito*'lardır. Yazar bu *graffito*'ların analizini yaparak ve bunlardan örnekler sunarak bölgeye gelen turist profilini çıkarmaya çalışmaktadır. Bölümün sonunda gezilen yerlerden alınan yöreye has hediyelik eşyalar ve eyaletler arasındaki gümrük istasyonlarından söz edilir.

On sekizinci kısım antik dünyadan günümüze gelen tek gezi rehberinin yazarı Pausanias ve eserine ayrılmıştır. Bu kısımda XIX. yüzyılın ortalarında daha sonra standart haline gelecek olan gezi rehberlerinin yaratıcısı Karl Baedeker ile özdeşleştirilen Pausanias'ın yolculuklarının kapsamı, eserinin içeriği, yazış stili gibi konulara değinilir.

Eserin ve üçüncü bölümün son kısmı olan on dokuzuncu kısım "Kutsal Topraklara" başlığını taşır. İ.S. IV. yüzyılın başlarında İmparator I. Constantinus'un Hıristiyanlığı serbest bırakmasının ardından Roma dünyası büyük bir değişim içine girerek hızla Hıristiyanlaşmıştır. Bunun sonucunda devlet örgütlenmesine paralel bir kilise hiyerarşisi ve bürokrasisi oluşmuştur. Bölümün başında Kilise mensuplarının yaptığı seyahatlerden söz edilir. Ardından bu dönemin turistik gezileri ele alınır. Bu dönem turistin en uğrak yeri doğal olarak Filistin bölgesiydi. Çünkü Hıristiyanlıkla birlikte "hac" kavramı ortaya çıkmıştı. Kalan kısımda bölgeye yapılacak turun rotası, ziyaret

edilen yerler, ulaşım araçları, güvenlik, barınma olanakları, hacıların bıraktıkları izler, anı olarak bölgeden alınan eşyalardan söz edilerek kitabın sonuna gelinir.

Eserin Türkçeye çevirisinde bazı önemli yanlışlıklar bulunduğu görülmektedir. 87. sayfada “bugünkü Antep” olarak anılan Antiokheia, bugünkü Antakya’dır. Romalı erkeklerin resmi giysisi olan toga, 125. sayfada “plaj giysisi”, 128. sayfada ise “mayo” olarak adlandırılmıştır. Eserin orijinalinde “Pliny the Elder” olarak geçen antik dönem yazarı 133. ve 162. sayfalarda “Baba Pliny” olarak Türkçeye aktarılmıştır. Bu yazarın Büyük ya da Yaşlı Plinius olarak adlandırılması daha doğru olacaktır. Ayrıca Büyük Plinius, sonraki Genç Plinius’un babası değil amcasıdır. 179. sayfada üç ayrı satırda “Caro” olarak anılan kişinin Cato olarak düzeltilmesi gerekir. 188. sayfada Pompeii, “eyalet şehri” olarak tanımlanmıştır. Ancak Roma yönetiminde İtalya yarımadasının hiçbir zaman eyalet statüsünde yer almadığı bilinmektedir. Eserin orijinalinde geçen “provincial town” ifadesinin Türkçeye “taşra kenti” olarak aktarılması gerekir. 202. sayfada Mısır’da antik dönemden kalan özel mektuplardan söz edilirken “Son üç yüz yılı toprak altında geçiren bu mektupların...” yerine son üç yüz yıldır toprak altından çıkarılan mektuplar denmesi gerekir. 211. sayfada eserin orijinalinde “Vale of Tempe” olarak geçen yerin Kuzey Yunanistan’daki “Vale Tapınağı” olarak Türkçeye çevrildiği görülmektedir. Halbuki burası Kuzey Yunanistan’daki Tempe Vadisi’dir. Aynı yer 264. sayfada Türkçeye çevrilmemiş bu sefer de “Vale of Tepme” şeklinde yazılmıştır. 218. sayfada dilimize “Yukarı Mezopotamya hükümdarlarından Mari’nin heykeli” şeklinde aktarılan “a statue of a ruler of Mari in upper Mesopotamia” ifadesinin “Yukarı Mezopotamya’daki Mari’nin bir yöneticisinin heykeli” olarak aktarılması gerekmektedir. Roma döneminde yolculuk rotalarının anlatıldığı 16. kısmın 236. sayfasında Knidos, Ephesos ve Smyrna için kullanılan “flourishing” sözcüğü “yeni gelişen” olarak çevrilmiştir. Oysa Roma döneminde bu kentler Batı Anadolu’nun belli başlı kentleri arasındaydı. Bu ifadenin “gelişmiş” olarak çevrilmesi daha doğru olur. Eserin orijinalinde (s. 280-281) IV. Ramses’in mezarının Memnon’un mezarı olduğuna inanıldığı belirtilmektedir. Ancak Türkçe’ye çeviride (s. 258) farklı bir ifade bulunmaktadır. 277. sayfada I. Constantinus’un Maxentus ile yaptığı savaşın tarihi M.S. 312 yerine “MS 412” olarak verilmiştir. 283. sayfada “Abgar, the city’s ruler” yani “Kentin hükümdarı Abgar” ifadesi “şehrin kraliçesi Abgar” şeklinde çevrilmiştir.

Murat Tozan

Bunların yanında 11. sayfadaki “İçindekiler” bölümünde yazılan başlıklardan ikisinin adının kitabın içindeki bölüm başlığıyla birbirini tutmadığı görülmektedir. İçindekiler kısmında “Gezi programı” başlığını taşıyan 16. bölümün kitap içindeki başlığı “Yolculuk Programı” şeklindedir. Yine “İçindekiler” kısmında “Çevreyi dolaşma” başlığını taşıyan 17. bölümün kitap içindeki başlığının “Turistik Yerler” adını taşıdığı görülmektedir. Ayrıca kitabın orijinalinin sonunda bulunan, her bölüm için hazırlanmış kırk sayfalık (s. 334-374) dipnotlar kısmının Türkçe çeviride olmaması da büyük bir eksikliklerdir.